

FETIȘIZAREA SIGURANȚEI STATULUI, STAREA DE ASEDIU ȘI ASCENSIUNEA AUTORITARISMULUI ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ*

Corneliu Pintilescu**

Abstract. *Drawing on theoretical contributions provided by Mark Neocleous and Ernst Fraenkel, this article aims to analyse the relation between the frequent resorting to state of siege and the anxieties of the Romanian political elite concerning the state security caused by the reverberations of the October 1917 Revolution and the social labour unrest in interwar Romania. The first part of the article deals with the obsessive fear displayed by key politicians and opinion makers concerning various real and imagined plots of both outside and inside enemies (communists, spies, saboteurs etc.) that aimed at fuelling labour unrest and causing uprisings in the aftermath of the October 1917 Revolution. This discourse brought about a fetishization of state security and an atmosphere of emergency in the interwar Romanian society. Although some of these dangers were real there was an overestimation of these perils, especially after 1925. By overemphasizing them the state authorities legitimized the frequent resort to state of siege in interwar Romania. In most of the cases, the declaration of state of siege aimed at suppressing social unrest or countering political violence perpetrated by the far-right. However, the abuse of state of siege mechanisms inhibited labour unions, opened the way for the far-right propaganda among the workers, and led to a routinization of violence in interwar Romania. Moreover, during the 1930s, the prolonging of state of siege heavily contributed to the gradual rise of King Carol II dictatorship.*

Keywords: state of siege, interwar Romania, state security, communism, authoritarianism, dictatorship.

La 4 februarie 1933, după izbucnirea grevelor de la Atelierele Grivița din București, guvernul național-țărănist condus de Alexandru Vaida Voievod a obținut votul Parlamentului pentru o lege prin care starea de asediu putea fi instaurată de guvern pentru o perioadă de șase luni. Tot în aceeași zi, autoritățile decretau starea de asediu în anumite regiuni din țară¹. Proclamarea stării de asediu a fost urmată de numeroase abuzuri care au trezit critici vehemente în rândul opiniei publice, cu atât mai mult cu cât Partidul Național Țărănesc fusese unul dintre partidele care s-au opus utilizării frecvente a acestor mecanisme de către guvernele din perioada 1920–1928. Un asemenea gest a fost făcut de librarul bucureștean Carol P. Segal, cunoscut în epocă pentru edițiile din operele lui Eminescu și Creangă. Acesta a pus în vitrinele librăriei sale din București o caricatură cu

* Acest studiu este o variantă extinsă a cercetării publicate în *The Reverberations of the October 1917 Revolution and the State of Siege in Interwar Romania*, Gerhard Besier, Katarzyna Stoklosa (coord.), *1917 and the Consequences*, Londra, Routledge, 2019, p. 111–130.

** Cercetător științific III dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, e-mail: corneliu.pintilescu@gmail.com.

¹ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [infra: ACNSAS], Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 94–95.

colonelul Turbatu, comisarul regal al Corpului II de armată. Colonelul Turbatu era unul dintre cei însărcinați cu anchetarea persoanelor arestate recent în baza legislației stării de asediu. Gestul său a fost interpretat ca o provocare de către autoritățile militare care l-au arestat, cazul fiind relatat pe larg într-un articol din „Adevărul” intitulat *Cum se aplică starea de asediu*².

Povestea librarului Segal ilustrează faptul că starea de asediu a ajuns un element cotidian al societății românești între cele două războaie mondiale. Cercetările privind România interbelică au trecut însă cu vederea sau au abordat marginal această temă. Între puținele studii dedicate fenomenului se regăsesc câteva contribuții din domeniul istoriei dreptului, precum cele ale juristului Viorel Siserman³, care ne furnizează o imagine generală asupra evoluției legislației stării de asediu în România, sau cercetări mai recente ale lui Cosmin Sebastian Cercel dedicate legăturilor dintre ascensiunea extremei drepte și starea de asediu în interbelic⁴.

În perioadele 1916–1928 și 1933–1938, teritoriul României, fie în întregime, fie doar în anumite regiuni, s-a aflat sub stare de asediu, deși doar între anii 1916–1919 România a fost în stare de război. Utilizarea instituțiilor stării de asediu în perioada interbelică s-a făcut în baza unei legi din decembrie 1864⁵. Conform acesteia, monarhul avea atribuția de a declara sau înlătura starea de asediu⁶. Starea de asediu nu se putea instaura „decât în caz de pericol iminent pentru ordinea și siguranța publică”⁷, fără însă a preciza clar situațiile sau a defini pericolul. Textul legii prevedea că după declararea stării de asediu „menținerea ordinii trece în responsabilitatea autorităților militare, iar tribunalele militare urmau a judeca crimele și delictele în contra siguranței Statului, în contra Constituției, în contra ordinii publice”⁸. Starea de asediu a fost proclamată în toată țara prin decretul regal nr. 2798 din 14 august 1916, în vederea participării României la război, decizie care a fost reînnoită prin decretul regal nr. 1626 din 30 iunie 1918⁹. În ianuarie 1920, starea de asediu a fost ridicată pe întinderea Vechiului Regat, iar în iulie 1920, aceasta a fost restrânsă doar la zonele de frontieră. Se părea că situația revine la normalitate. Însă greva generală din octombrie 1920 a dus la instaurarea din nou a stării de asediu la București și a cenzurii în întreaga țară prin decretul regal nr. 4209 din

² „Adevărul”, an 47, nr. 15066, 14 februarie 1933, p. 3.

³ Viorel Siserman, *Starea de asediu și starea de urgență în România*, „Studii de drept românesc”, serie nouă, 14, nr.1–2, 2002.

⁴ Cosmin Sebastian Cercel, *The „Right” Side of the Law. State of Siege and the Rise of Fascism in Interwar Romania*, „Fascism: Journal of Comparative Fascist Studies”, nr. 2, 2013, p. 205–233.

⁵ Prima inserare a acestui concept în legislația românească are loc cu ocazia adoptării *Condiciei Penale Ostășești* din Țara Românească în 1852, în fapt un cod de justiție militară care includea o anexă denumită „supliment pentru starea de împresurare”, o traducere a legii franceze a stării de asediu din 1849. Legea din decembrie 1864 a preluat majoritatea prevederilor incluse în suplimentul din 1852. Vezi Viorel Siserman, *op.cit.*, p. 134–135.

⁶ *Codul General al României (Coduri, Legi, Regulamente)*, ediție îngrijită de G. Alexianu, C.St. Stoicescu, vol. IV, 1861–1906, ediția a III-a, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1914, p. 90, art. 2 și art. 8.

⁷ *Ibidem*, p. 90, art. 1.

⁸ *Ibidem*, p. 90, art. 4 și 5.

⁹ ACNSAS, Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 93.

21 octombrie 1920. Așa-zisa „cenzură preventivă” a presei cotidiene a fost ridicată abia prin decretul regal nr. 502 din 30 ianuarie 1922. În perioada 1921–1928, o serie de decrete regale au instaurat sau ridicat starea de asediu în anumite regiuni și zone de frontieră și nu numai¹⁰. Abia în anul 1928, după venirea la guvernare a Partidului Național Țărănesc, decretul regal nr. 2849 din 20 noiembrie 1928 a ridicat cenzura și a limitat starea de asediu doar la zona frontierelor definită de distanța de 10–15 km de linia de graniță, exceptând orașele reședință de județ¹¹. Un alt moment de turnură a fost anul 1933, când în luna februarie guvernul Vaida-Voevod a proclamat starea de asediu în baza unei noi legi, invocând grevele de la Atelierele CFR Grivița și de la Ploiești. După asasinarea primului ministru I.G. Duca, în decembrie 1933, starea de asediu a fost reînnoită o dată la șase luni prin decrete regale până în noiembrie 1937, când a fost ridicată în timpul alegerilor¹². Analizând evoluția legislației privind starea de asediu din perioada 1918–1938, se remarcă faptul că aceasta devine din ce în ce mai complexă și mai ramificată. Prevederile ei au extins atribuțiile atât ale autorităților militare, cât și ale guvernului privind limitarea dreptului la întrunire și implementarea așa-zisei „cenzuri preventive”. Transformarea stării de asediu într-o realitate perpetuă a anilor 1930 a fost consfințită prin decretul lege nr. 856 din 11 februarie 1938, când regele Carol al II-lea a instaurat-o pe termen nelimitat¹³. Fenomenul a marcat nu doar viața politică, ci și viața de zi cu zi a locuitorilor acelor regiuni, unde starea de asediu s-a prelungit pe perioade foarte lungi.

Acest studiu își propune, pornind de la legislația epocii, articole din presă, precum și de la documente create de Siguranță și tribunale militare, să investigheze originile utilizării abuzive a stării de asediu în România interbelică și legăturile acestui fenomen cu criza din anii 1930 a sistemului politic definit de Constituția din 1923. Analiza se va concentra pe trei aspecte: 1. sursele legitimității utilizării stării de asediu în România interbelică în contextul european; 2. impactul fenomenului asupra mișcării socialiste și a celei sindicale; 3. efectele stării de asediu asupra expansiunii violenței politice și a erodării încrederii în sistemul politic democratic în epocă.

Înainte de a intra în detaliile șantierului cercetării, este necesară o scurtă incursiune în contextul interbelic și în eșafodajul conceptual care stă la baza studiului. Fenomenul transformării mecanismelor stării de asediu într-o realitate cotidiană în România dintre cele două războaie mondiale nu a fost o situație excepțională, dimpotrivă, după cum bine

¹⁰ Decretul regal nr. 853 din 14 martie 1921, care instaura starea de asediu în zonele de frontieră; decretul regal nr. 2162 din 10 mai 1922, care reducea zona stării de asediu din Cadrilater; decretul regal nr. 131 din 16 ianuarie 1923, care lărgea zona stării de asediu din vestul Ardealului; decretul regal nr. 3310 din 5 octombrie 1924, care extindea starea de asediu în sudul Basarabiei după revolta de la Tatar-Bunar; decretul regal nr. 2945, care instaura starea de asediu în județul Putna; jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 2807, din 24 august 1926 (sanționat ulterior de rege), care a extins starea de asediu în Cadrilater. ACNSAS, Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 93–94.

¹¹ ACNSAS, Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 94–95.

¹² Viorel Siserman, *op. cit.*, p. 143; ACNSAS, Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 96–110.

¹³ Corneliiu Pintilescu, *Justiție militară și represiune politică în România comunistă (1948–1956). Studiu de caz: activitatea Tribunalului Militar Cluj*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 211–212.

observa Cosmin Sebastian Cercel, perioada interbelică este una marcată de recurgerea la starea de asediu pe întreg continentul¹⁴. O explicație parțială o furnizează Giorgio Agamben, care a remarcat că atât guvernele, cât și societățile europene se obișnuiseră deja cu recurgerea la aceste practici în timpul Primului Război Mondial¹⁵. Iar tulburările sociale din perioada interbelică au furnizat autorităților argumente pentru recurgerea la aceste metode prezentate în discursul oficial ca „excepționale” și „temporare”. Dacă analizăm cauzele decretării stării de asediu (sau a diferitelor forme ale stării de necesitate) în perioada interbelică se remarcă faptul că motivul cel mai des invocat îl constituie protestul cu caracter social. Spre exemplu, în Marea Britanie, aceste mecanisme instituționale au fost folosite în baza așa-zisei „Legi a puterilor stării de necesitate” („Emergency Powers Act” din 1920) în timpul grevei minerilor din 1921, a grevei angajaților sistemului londonez de transport din 1924 și cu ocazia grevei generale din 1926¹⁶. În această tendință europeană se înscrie și România, unde în intervalul 1918-1920, precum și între anii 1929 și 1933, decretarea sau prelungirea stării de asediu s-a făcut în contextul unor ample acțiuni greviste.

Din punct de vedere conceptual, acest studiu se bazează pe contribuțiile aduse de Mark Neocleous și Ernst Fraenkel, ambii teoreticieni care s-au preocupat de „puterile stării de necesitate” („emergency powers”), după cum sunt etichetate diferitele mecanisme și forme ale stării de necesitate în mediul academic anglo-american. Mark Neocleous a criticat perspectiva propusă de filosoful Giorgio Agamben în cercetările sale privind originile puterilor stării de necesitate fundamentate pe opera lui Carl Schmitt¹⁷. Schmitt – cel care a articulat concepția Germaniei naziste asupra relației dintre stat și lege – a dezvoltat în lucrarea *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität* teoria conform căreia puterea suverană este aceea „care decide asupra excepției” în cadrul funcționării unui stat¹⁸. Inspirat de Schmitt, Agamben a definit relația dintre puterea suverană și lege printr-un paradox: prima este atât în interiorul, cât și în afara legii¹⁹. Prin urmare, instaurarea legii marțiale sau a stării de asediu ar trebui analizate prin prisma conceptului de „stare de excepție”.

Acordând în cercetările sale o atenție sporită contextului istoric al emergenței „puterilor stării de necesitate” în modernitate (aspect pe care filosoful italian l-a neglijat), Neocleous a demontat argumentația lui Agamben subliniind că funcționarea acestor mecanisme nu are loc în afara sistemului legal. Dimpotrivă, aceste variații ale aceluiași model – stare de necesitate, stare de asediu, lege marțială etc. – sunt parte a sistemului legal al statului modern capitalist, care recurge la ele atunci când ceea ce elita politică și economică denumeste „ordinea și siguranța publică” se află în pericol²⁰. În viziunea lui

¹⁴ Cosmin Sebastian Cercel, *The „Right” Side of the Law ...*, p. 212.

¹⁵ Giorgio Agamben, *The Omnibus Homo Sacer*, Stanford, Stanford University Press, 2017, p. 176.

¹⁶ Mark Neocleous, *Critique of Security*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2008, p. 53.

¹⁷ Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Munich and Leipzig, Duncker & Humblot, 1934, p. 11; Giorgio Agamben, *State of exception*, Chicago, University of Chicago Press, 2005, p. 31.

¹⁸ Carl Schmitt, *op. cit.*, p. 11.

¹⁹ Giorgio Agamben, *State of exception*, ed. cit., p. 31.

²⁰ Mark Neocleous, *Critique of Security*, ed. cit., p. 49, 59.

Neocleous, conceptele de „stare de necesitate” sau „puteri ale stării de necesitate” sunt termeni mai potriviți pentru a surprinde esența fenomenului decât „starea de excepție”. Argumentul principal este acela că legitimitatea recurgerii la aceste mecanisme reiese din invocarea pericolelor pentru ordinea publică²¹.

Pentru o analiză de tip istoric este foarte relevantă conexiunea pe care o face Neocleous între apariția discursului modern privind securitatea individului, a societății și a statului – care include o „fetișizare” a siguranței ca bun suprem în societatea modernă capitalistă – și emergența „puterilor stării de necesitate”²². Astfel, legitimitatea recurgerii la aceste puteri excepționale este rezultată din invocarea nevoii de a apăra „ordinea publică”, ca element esențial al garantării securității individuale și a formei de guvernământ. Din această perspectivă, istoria stării de asediu sau a legii marțiale „reprezintă istoria unei turnuri de la administrarea armatei într-un stat la guvernarea întregii ordini sociale de către armată în numele statului”²³. Sub starea de asediu are loc „o creștere a puterii executive vizavi de puterea legislativă și judiciară” pentru că – după cum bine subliniază teoreticianul britanic – „un proces sub legea marțială este de fapt un simplu act al puterii executive”²⁴. Astfel, Neocleous observă că în decursul secolului al XIX-lea, legea marțială se transformă treptat dintr-un simplu mecanism de administrare internă a armatei într-un instrument al „registriului politic” folosit „din ce în ce mai mult” în abordarea problemelor care țin de „securitatea statului și ordinea publică”²⁵.

Perspectiva propusă de Neocleous asupra legii marțiale sau a stării de asediu continuă în parte cercetări mai vechi, care în ultimele două decenii au revenit în prim planul dezbaterilor academice: contribuțiile asupra funcționării regimului nazist aduse de Ernst Fraenkel. Acesta a fost un jurist și teoretician al legii care a practicat avocatura în Germania nazistă și a avut prilejul de a face ceea ce editorul ultimei ediții a monografiei sale clasice în limba engleză, Jens Meierhenrich, denumeste o „etnografie a legii” sub nazism²⁶. În prefața sa la ediția germană din 1974 a volumului *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, Fraenkel susținea că a identificat „o cheie de înțelegere a felului în care funcționează sistemul de guvernare al regimului nazist” („der nationalsozialistischen Herrschaftsordnung”) în dualitatea sau funcționarea concurrentă a unui „stat normativ” („Normenstaat”) – care se ghidează după principiul respectării

²¹ Mark Neocleous, *The Problem with Normality: Taking Exception to „Permanent Emergency”*, „Alternatives: Global, Local, Political”, XXXI, nr. 2, 2006, p. 206–207, *Critique of Security*, ed. cit., p. 206.

²² Mark Neocleous, *Critique of Security*, ed. cit., p. 9, 73–75.

²³ *Ibidem*, p. 47.

²⁴ *Ibidem*, p. 47.

²⁵ *Ibidem*, p. 47.

²⁶ Ernst Fraenkel a emigrat din motive politice în 1938 în Marea Britanie, iar de acolo în SUA în 1939, luând cu el și manuscrisul inițial al lucrării publicate ulterior (1941) sub titlul: *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Vezi Jens Meierhenrich, *An Ethnography of Nazi Law: The Intellectual Foundations of Ernst Fraenkel's Theory of Dictatorship*, introducere la Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, tradusă din germană de E.A. Shils, editată și cu o introducere de Jens Meierhenrich, în colaborare cu Edith Lowenstein și Klaus Knorr, Oxford, University of Oxford, 2017, p. XXVI-LXXXI.

propriilor legi – și un „stat prerogativ” („Maßnahmenstaat”), care încalcă tocmai aceste legi²⁷.

Fraenkel a definit astfel cele două părți ale „statului dual”: 1. prin „stat prerogativ” acesta înțelege acea parte a sistemului care exercită puterea „arbitrar și cu o violență necontrolată de nicio garanție legală”; 2. iar „statul normativ” reprezintă acea parte a sa care are scopul „să prezeve ordinea legală definită de statute, decizii ale curților de justiție și activități ale structurilor administrative”²⁸. De asemenea, Fraenkel evidențiază existența unui „conflict sau o tensiune constantă” între componentele „statului normativ” și cele ale celui „prerogativ” în Germania Nazistă²⁹.

Reverberațiile Revoluției din Octombrie 1917 și legitimarea stării de asediu

Expansiunea pe care a cunoscut-o utilizarea stării de asediu în România interbelică nu poate fi înțeleasă fără o analiză a angoaselor colective privind pericolele interne și externe la adresa siguranței statului, care au dominat spațiul public românesc în epocă. Deși unele dintre aceste temeri erau legitime, amplificarea și manipularea lor de către discursul politic sau de către voci influente din presă au dus la o reprezentare hiperbolică a inamicilor interni și externi care ar fi conspirat pentru a submina ordinea publică.

La o privire generală asupra presei românești interbelice ies în evidență articolele numeroase privind descoperirea unor comploturi împotriva securității statului sau relatări (uneori în adevărate serii foileton) privind deconspirarea unor rețele de spionaj. Uneltirile descoperite vizau adesea organizarea unor atacuri asupra instituțiilor sau a infrastructurii critice a țării. În cele mai multe cazuri, inițiatorii unor asemenea acțiuni subversive erau comuniștii, spionii sovietici, comitagiții bulgari sau elemente iredentiste maghiare. Spre exemplu, ziarul „Universul” avea pe prima pagină la mijlocul anilor 1920 titluri precum: *O senzațională arestare la Cernăuți. Descoperirea unei organizații de spionaj sub conducerea unui maior din statul major al armatei sovietice*³⁰ sau *Sovietele ne atacă pe două fronturi*³¹.

Acuzele privind subminarea siguranței statului erau vehiculate intens mai ales de presa de orientare naționalistă, iar între țintele lor se regăseau nu doar comuniștii, ci și stânga democratică (spre exemplu, unii ziariști de la „Adevărul” și „Dimineața”) și sindicatele (atât cele controlate de comuniști, cât și cele aflate sub influență social-democratică). Multe dintre aceste acuze au o tentă antisemită. De altfel, în cadrul acestei narative mitul conspirației iudeo-bolșevismului (foarte răspândit în Europa de Est a epocii) ocupa un loc central. Încă din timpul Primului Război Mondial în cadrul armatei și al Siguranței era răspândită suspiciunea că evreii ar putea fi spioni ai Puterilor Centrale

²⁷ Vezi Ernst Fraenkel, *Preface to the 1974 German Edition*, în Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, ed. cit., p. XV.

²⁸ Vezi Ernst Fraenkel, *Introduction to the 1941 Edition*, în Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, ed. cit., p. XXIII.

²⁹ *Ibidem*, p. XXIII.

³⁰ „Universul”, an XLII, nr. 202, 6 septembrie 1924, p. 3.

³¹ „Universul”, an XLII, nr. 2011, 17 septembrie 1924, p. 1.

sau, mai târziu, propagandiști ai Rusiei bolșevice³². Mitul conspirației iudeo-bolșevice devine viral în anii interbelici nu doar în mediile extremei drepte. În acest sens, un exemplu îl reprezintă campania anti-bolșevică sponsorizată de guvernul generalului Văitoianu care clama că „doar evreii sunt bolșevici”³³. Această campanie trebuie înțeleasă în contextul în care mitul conspirației iudeo-bolșevice a avut o circulație largă în interbelic, fiind vehiculat inclusiv de personalități precum Winston Churchill, care declara în 1920 că bolșevismul este „un curent evreiesc”³⁴. Prin urmare, nu trebuie să ne mire faptul că în anii 1920 evreii care fugeau din Rusia tocmai de efectele Revoluției erau adesea catalogați în presa românească interbelică drept agenți sovietici și propagandiști comuniști, care vizau subminarea administrației românești în Basarabia³⁵. În anii 1930, mitul iudeo-bolșevismului a căpătat forme din ce în ce mai violente odată cu ascensiunea rapidă a Mișcării Legionare³⁶.

Pe de altă parte, manipularea acuzelor de colaborare cu comuniștii și trădare a intereselor țării a devenit în decursul anilor 1920 un instrument larg folosit de delegitimare a competitorilor politici. Spre exemplu, oficiosul liberal „Viitorul” eticheta la mijlocul anilor 1920 pe liderii țărăniști Nicolae Lupu și Ion Mihalache drept instrumente ale Moscovei în România, invocând programul de reforme sociale pe care îl promovau³⁷. Același ziar acuza opoziția după revolta de la Tatar-Bunar din septembrie 1924 că ar acționa ca protectoare a comuniștilor³⁸.

Starea de asediu a devenit parte a cotidianului în România interbelică, atât prin frecvența recurgerii la aceste mecanisme, prezentate în discursul oficial ca fiind „excepționale” și cu caracter „temporar”, cât și prin mediatizarea lor în paginile ziarelor epocii. Spre exemplu, în anii 1920, ziarul „Universul” includea o rubrică dedicată activității tribunalelor militare. De asemenea, presa națională și locală avea obligația de a publica instrucțiunile emise de corpurile de armată privind aplicarea stării de asediu în teritoriile de competență. Cele două fenomene – explozia de știri alarmiste despre conspirații interne și externe împotriva siguranței statului și expansiunea mecanismelor stării de asediu în România perioadei interbelice – sunt strâns legate între ele. Invocarea existenței unor comploturi care vizau subminarea ordinii publice, a regimului monarhic sau a integrității teritoriale a României Mari a reprezentat sursa principală a legitimității decretării stării de asediu în perioada interbelică.

Două mari amenințări sunt prezente cu precădere în cadrul temerilor colective din dezbaterile publice ale epocii: pericolul comunist și cel al acțiunilor revizioniste ale țărilor vecine ostile. În această parte a studiului vom analiza originile acestui discurs, care pot fi

³² Paul Hanebrink, *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*, Cambridge, Harvard University Press, 2018, p. 53-54.

³³ Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca, Cornell University Press, 1995, p. 251.

³⁴ Winston S. Churchill, *Zionism versus Bolshevism: A Struggle for the Soul of the Jewish People*, „Illustrated Sunday Herald”, 8 februarie 1920, p. 5.

³⁵ *Chestia refugiaților evrei ruși din Basarabia*, „Universul”, 17 mai 1925.

³⁶ *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România: Raport*, coordonatori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, Iași, Polirom, 2005, p. 93.

³⁷ Vezi numerele ziarului „Viitorul” din zilele de 14 și 15 decembrie 1924.

³⁸ Vezi numerele din „Viitorul” din zilele de 16, 17 și 20 decembrie 1924.

identificate în perioada de la sfârșitul Primului Război Mondial și în primii ani interbelici. Ceea ce iese în evidență încă din această fază incipientă este împletirea în cadrul discursului conspiraționist a pericolelor interne cu cele externe sub forma unor acțiuni subversive ale mișcărilor radicale (precum mișcarea comunistă, comitagii bulgari etc.) sau a unor acțiuni de spionaj sprijinite de țări vecine revizioniste: Uniunea Sovietică, Ungaria sau Bulgaria.

Între anii 1917–1919, elita politică românească a fost în situația de a experimenta într-un mod direct reverberațiile locale ale Revoluției din Octombrie 1917. Emergența celor două regimuri revoluționare vecine, Rusia Bolșevică și Republica Sfaturilor din Ungaria, a trezit temeri privind extinderea revoluției în interiorul țării și înconjurarea României de forțe ostile. Teama de o revoluție comunistă, care răzbate din memorialistica politicianilor epocii, a fost acută în perioada refugiului guvernului la Iași, unde în toamna anului 1917 unitățile armatei ruse erau în proces de dezintegrare³⁹.

După armistițiul semnat de guvernul bolșevic cu Puterile Centrale în decembrie 1917, România se afla într-o situație dramatică. Două treimi din teritoriu erau ocupate de către armatele Puterilor Centrale după campania dezastruoasă din anul 1916, iar familia regală și guvernul României aflate în refugiu la Iași asistau cu îngrijorare la răspândirea ideilor revoluționare în rândul soldaților ruși. Semnarea armistițiului și ulterior a Tratatului de la Brest-Litovsk din 3 martie 1918 au adus România în situația în care trebuia să facă față singură unor forțe militare asimetrice mobilizate de Puterile Centrale. În acest context extrem de tensionat, regina Maria nota în jurnal: „Cred că situația noastră e de-a dreptul cumplită. Rușii sunt pe cale să încheie pace, ceea ce ne-ar obliga și pe noi la același lucru, iar dacă refuzăm, familia regală și guvernul vor fi luați prizonieri” [...]. „Totul se prăbușește în jurul nostru și trăim în semiîntuneric, fiindcă ne este imposibil să ne dăm seama limpede ce se petrece sau să aflăm în ce direcție se îndreaptă lucrurile.”⁴⁰

Efectele Revoluției din octombrie 1917 se manifestau în spațiul românesc pe mai multe filiere. Pe de o parte, în decembrie 1917, Lenin îl numește pe liderul revoluționar Semion Roshal în funcția de comisar al Frontului Românesc, acesta reușind intensificarea propagandei în rândul trupelor țariste din Moldova⁴¹. La 20 decembrie 1917, Roshal a fost arestat de către autoritățile române la Socola (lângă Iași)⁴². Pe de altă parte, exista teama că soldații români pot fi influențați de propaganda revoluționară desfășurată în rândul armatei țariste. Răspândirea ideilor revoluționare în rândul soldaților români nu a avut loc, între motive numărându-se și popularitatea familiei regale⁴³. Un rol important în prevenirea radicalizării lor l-a avut promisiunea făcută de regele Ferdinand în martie 1917 că țărani vor fi împroprietăriți și vor primi drept de vot.

³⁹ Vezi Constantin Agetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. III-V, București, Edit. Machiavelli, 2008.

⁴⁰ Maria Regina României, *Jurnal de război*, vol. II, editat de Lucian Boia, București, Humanitas, 2015, 263–264, 286–287.

⁴¹ Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, București, Edit. Militară, 2005, p. 86–89.

⁴² *Ibidem*, p. 86–89.

⁴³ Vezi Contele de Saint-Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România, 1916–1920*, București, Humanitas, 2016.

Propagandiștii trimiși în Vechiul Regat de guvernul bolșevic și resursele materiale puse la dispoziție de Moscova au contribuit însă la radicalizarea mișcării socialiste locale. Dan Drăghia a scos în evidență că istoriografia post-1989 a subestimat impactul Revoluției din Octombrie 1917 asupra mișcării socialiste din România⁴⁴. După intrarea țării în Marele Război, mulți lideri socialiști din Vechiul Regat au fost înrolați în armată, iar alții au fost arestați pentru proteste împotriva conflagrației⁴⁵. În aprilie 1917, unii socialiști români care reușiseră să evite arestarea au organizat o demonstrație la Iași. Cu ocazia zilei de 1 mai aceștia s-au alăturat sovietelor trupelor țariste de pe frontul românesc în cadrul unei manifestații din capitala Moldovei⁴⁶. La sfârșit, soldați ai garnizoanei rusești din Iași au eliberat din arest mai mulți lideri socialiști locali, inclusiv pe Cristian Racovski, considerat personalitatea cea mai importantă a mișcării socialiste din Vechiul Regat în preajma începerii Primului Război Mondial⁴⁷. Aceștia s-au refugiat la Odesa, unde în iunie 1917 au creat Comitetul de Acțiune Social-Democrat cu scopul de a mobiliza muncitorii români de la unitățile industriale relocate acolo de la Galați⁴⁸. Din octombrie 1917, Odesa a devenit un centru de unde bolșevicii intenționau „exportarea” revoluției spre România și regiunea balcanică. Aici se imprimau broșuri, afișe și ziare de propagandă revoluționară în limba română, precum „Lupta”, care erau trimise apoi în spațiul românesc pe diferite filiere⁴⁹. Materialele imprimate diseminau un discurs virulent împotriva regimului monarhic catalogat drept „țarism românesc”⁵⁰.

După formarea în ianuarie 1918 a Comitetului Revoluționar Român, gruparea bolșevică de la Odesa a încercat să își extindă controlul asupra Basarabiei. La Chișinău, unde Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească în decembrie 1917, guvernul regional care se confrunta cu pierderea controlului asupra Basarabiei din cauza dezintegrării unităților țariste locale a solicitat trupelor rusești staționate la Iași și guvernului României să intervină pentru a aduce situația sub controlul autorităților moldovenești⁵¹. Intrarea armatei române în Basarabia a dus în ianuarie 1918 la ciocniri cu trupele trimise de Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre și regiunii Odesa (cunoscut mai ales sub abrevierea din limba rusă: Rumcerod). Unitățile bolșevice au fost sprijinite de un batalion de aproximativ 2000 de persoane recrutate de Comitetul de Acțiune din rândul muncitorilor români de la Odesa și

⁴⁴ Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, „Studia Politica: Romanian Political Science Review”, tom XII, nr. 3, 2012, p. 413–434.

⁴⁵ Keith Hitchins, *The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917-1918*, „Slavic Review”, tom XXVII, nr. 2, 1968, p. 269.

⁴⁶ Keith Hitchins, *op. cit.*; Flavius Solomon, *Un diplomat al revoluției. Cristian Racovski și social-democrația rusă în 1917*, în vol. *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, coord. Vasile Ciobanu, Flavius Solomon, Sorin Radu, Cluj-Napoca, ISPMN, 2011, p. 276–277.

⁴⁷ Flavius Solomon, *op. cit.*, p. 276–277. Catherine Arbabi-Bally [pseudonim al Ecaterinei Arbore-Rally], *Le Mouvement Socialiste en Roumanie*, „Bulletin Communiste”, tom I, p. 23.

⁴⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 272.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 273.

⁵⁰ Vezi Florian Tănăsescu, *Ideologie și structuri comuniste în România 1917-1918*, vol. I, București, INST, 1995, p. 234–239.

⁵¹ Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, ed. cit., p. 290–291; Wim P. van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography: Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, New York, East European Monographs, 1994, p. 63.

al foștilor prizonieri de război⁵². Aceștia urmau a fi nucleul pentru o viitoare armată roșie românească. Trupele trimise de guvernul de la Iași pentru a restabili ordinea au respins dincolo de Nistru unitățile Rumcerod-ului. În final, proclamarea de către Sfatul Țării a unirii Basarabiei cu România în martie 1918 nu a făcut decât să accentueze conflictul dintre Regatul României și Rusia bolșevică, care a refuzat să recunoască acest act.⁵³

Experiențele elitei politice românești din anii 1917–1919 legate de reverberațiile Revoluției din Octombrie 1917 vor marca percepția acesteia asupra pericolului comunist de-a lungul întregii perioade interbelice. Lansarea în aprilie 1919 a ofensivei Republicii Sfatului condusă de Béla Kun împotriva trupelor române a adăugat o nouă componentă anxietăților colective privind pericolul bolșevismului, care devine astfel din ce în ce mai legat de amenințarea politicilor revizioniste ale unor vecini ostili⁵⁴. La consolidarea acestui discurs au contribuit acțiunile de spionaj inițiate de sovietici pe teritoriul României, organizarea unor acțiuni de destabilizare a țării, trimiterea peste Nistru de materiale propagandistice, finanțarea de către Moscova a PCdR, precum și susținerea de către conducerea partidului la congresele din 1924 și 1928 a principiului „autodeterminării minorităților naționale” din România⁵⁵. Efectul cel mai puternic l-a avut însă revolta de la Tatar-Bunar din septembrie 1924, reprimată cu rapiditate de armata română⁵⁶.

Urmând această logică conspiraționistă consolidată de experiențele directe cu efectele Revoluției din Octombrie 1917, s-a manifestat în spațiul public de-a lungul perioadei interbelice teama că vecinii ostili, în mod deosebit Uniunea Sovietică, subminează ordinea publică și siguranța statului român prin organizarea de acțiuni de destabilizare. Prin această grilă conspiraționistă au fost în mod frecvent interpretate de către autorități și de către presa de dreapta acțiunile de protest social, activitățile sindicale mai vocale sau discursurile critice venite dintr-o perspectivă ideologică de stânga față de disfuncționalitățile economice și sociale ale țării.

Spre exemplu, greva generală din octombrie 1920 sau grevele de la Atelierele CFR Grivița din ianuarie-februarie 1933 au fost caracterizate ca „uneltiri comuniste”. În cadrul dezbaterilor din Parlament din 4 februarie 1933 privind noua lege a stării de asediu, ministrul de interne G.G. Mironescu, în încercarea de a motiva recurgerea la starea de asediu, a făcut o aluzie deloc subtilă privind resorturile ascunse ale grevei de la Atelierele CFR Grivița: „Se țintește la întronarea unei stări de lucruri existente într-o țară vecină. [...]. În ultimul timp mișcări concertate cu caracter comunist au tulburat ordinea în diferite regiuni și tind în mod evident la destrămarea țării. Pentru a asigura menținerea ordinii și a evita nevoia nefericită a unei aspre represii, guvernul crede că va fi silit a lua măsuri

⁵² Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 277; Wim P. van Meurs, *op. cit.*, p. 58, 61–62.

⁵³ Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, ed. cit., p. 293.

⁵⁴ Glenn E. Torrey, *The Romanian Intervention in Hungary, 1919 în Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918–1919*, editor: Peter Pastor, Boulder, Social Science Monographs, 1988, p. 301–320.

⁵⁵ Vezi Costin Feneșan, *Sub steag străin. Comuniștii și Partidul Comunist din România în arhiva Kominternului (1919-1924)*, București, Edit. Enciclopedică, 2011, și Stelian Tănase, *Clienții lui tanti Varvara: istorii clandestine*, București, Humanitas, 2005, p. 64.

⁵⁶ Svetlana Suveică, *Tatar-Bunar 1924: „procesul celor 500”*, „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași – Istorie”, nr. 46–47, 2000–2001, supliment, p. 281–292.

excepționale de prevenirea turburărilor. Asemenea măsuri excepționale nu se pot lua decât în cadrul stării de asediu.”⁵⁷

În discursul oficial, cauzele economice și sociale reale ale grevelor erau trecute în plan secund, Moscova fiind sursa izbucnirii grevelor. Fără a minimaliza rolul sindicatelor comuniste în organizarea grevelor de la Atelierele CFR Grivița, a reduce aceste acțiuni doar la o uneltire sovietică era în mod evident o strategie discursivă de legitimare a stării de asediu. Unele dintre aceste acuze venite de la presa naționalistă se îmbinau cu motive retorice antisemite, mai ales cu invocarea mitului iudeo-bolșevismului. Astfel, presa interbelică de stânga (ziarele „Adevărul”, „Dimineța”, și „Lupta”) – etichetată drept „presa jidovită din Sărindar” – era acuzată că este „vândută” sovieticilor⁵⁸. „Universul” a dus chiar o politică de identificare obsesivă a numelor considerate tipic evreiești ale unora dintre jurnaliștii celor două ziare⁵⁹. De asemenea, Stelian Popescu, redactorul șef de la „Universul”, invoca faptul că tatăl lui Marcel Pauker era co-acționar la „Adevărul” și „Dimineța”, pentru a susține caracterul lor comunist, deși politica lor editorială era apropiată social-democrației europene⁶⁰. Ostilitatea față de presa din Sărindar va atinge punctul culminant odată cu interzicerea apariției acestor ziare de către guvernul Goga, aceasta fiind una dintre primele măsuri luate după instalarea sa la putere⁶¹.

Deși putem vorbi de o manipulare politică a anxietăților lumii interbelice, unele dintre amenințările la adresa siguranței statului invocate de acest discurs conspiraționist – în mod deosebit, politica perseverentă a Uniunii Sovietice din perioada interbelică de a destabiliza România – erau reale. Aceste pericole s-au manifestat acut mai ales în anumite perioade, precum anii 1917–1920, când extinderea revoluției bolșevice în România era într-adevăr posibilă, sau în 1924, când a avut loc revolta de la Tatar-Bunar. Chiar și în 1924, eșecul revoltei indică faptul că inclusiv în Basarabia – unde propaganda comunistă desfășurată de Moscova era foarte intensă – susținerea pentru o revoluție era redusă.

Dacă în primii ani de existență puterea bolșevică nu și-a ascuns țelul de a exporta revoluția în restul Europei, eșecul armatei roșii în bătălia Varșoviei și semnarea Tratatului de la Riga în martie 1921 au pus sub semnul întrebării strategia „revoluției mondiale”. Mai târziu, după turnura din anii 1925–1926 de la Moscova, „socialismul într-o singură țară” se impune ca politică de stat în URSS, iar exportul revoluției nu mai este o prioritate imediată a sovietelor. Prin urmare, pericolul comunist a fost mult exagerat (mai ales după 1925) în acest discurs conspiraționist, care stigmatiza nu doar PCdR, ci și acțiunile de protest social sau discursul public al unor intelectuali de stânga.

În plus, începând din decembrie 1924, autoritățile aveau la îndemână pentru combaterea „pericolului bolșevic” legea Mârzescu care, pe lângă faptul că scotea PCdR

⁵⁷ *Viața politică. Legea stării de asediu în discuția comisiei administrative*, „Universul”, an 50, nr. 34, 6 februarie 1933, p. 5; *Instituirea stării de asediu. Cum s-a ajuns la legea pentru introducerea măsurilor excepționale*, „Universul”, an 50, nr. 34, 6 februarie 1933, p. 1.

⁵⁸ Vezi, spre exemplu, atacurile repetate din ziarul „Universul” la adresa patronilor de la trustul „Adevărul” din decursul anului 1936.

⁵⁹ Maria-Sofia Șcheaua, *Atitudinea ziaristului român Stelian Popescu și a ziarului „Universul” față de „problema evreiască” în perioada 1936-1944*, „Muzeul Național”, XXVI, 2014, p. 284.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 284–285.

⁶¹ *Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România: Raport*, ed. cit., p. 90.

în afara legii, prevedea pedepse severe pentru cei care erau implicați în activități comuniste și oferea atribuțiuni curților civile pentru a judeca aceste cazuri⁶². Dezvoltarea acestui discurs conspiraționist de-a lungul perioadei interbelice a luat o notă obsesivă, retorica anticomunistă funcționând ca o perdea de fum care împiedica dezbateră publică asupra problemelor și vulnerabilităților celor mai grave ale societății românești interbelice: dezechilibrele economice și efectele lor sociale, în mod deosebit inegalitățile frapante, ineficiența instituțiilor statului și corupția generalizată.

Narative conspiraționiste, starea de asediu și reprimarea grevelor în România interbelică

Percepția autorităților asupra activităților sindicale și a protestelor sociale prin prisma grilei conspiraționiste a legitimat utilizarea stării de asediu în vederea „pacificării” sociale. Două cazuri ilustrează foarte bine acest fenomen: greva generală din octombrie 1920 și cea a muncitorilor de la Atelierele CFR Grivița din februarie 1933.

În perioada 1918–1920, a avut loc un reviriment al mișcării sindicale în România. A crescut vertiginos numărul de muncitori înscriși în sindicate, de la peste 80.000 de membri la circa 200.000⁶³. Dificultățile economice și sociale legate de urmările războiului și revenirea la economia de pace au alimentat izbucnirea în țară a unor ample proteste sociale. Astfel, în intervalul noiembrie 1918 și octombrie 1920, au avut loc sute de greve de diferite amplitudini⁶⁴.

Apogeul acestui reviriment al activității sindicale l-a reprezentat greva generală din octombrie 1920. După ce guvernul condus de generalul Averescu a respins cerințele delegațiilor trimiși de sindicate, la 18 octombrie 1920, s-a declanșat greva muncitorilor de la căile ferate, care s-a extins la celelalte categorii de muncitori, devenind grevă generală la 21 octombrie 1920⁶⁵.

În baza stării de asediu instaurate la 21 octombrie 1920, guvernul Averescu a luat o serie de măsuri extrem de dure împotriva celor considerați vinovați de acțiunile greviste fără precedent prin amploarea lor: 1. organizatorii grevelor au fost judecați și condamnați pentru înaltă trădare; 2. au fost dizolvate sindicatele, iar liderii lor au fost arestați⁶⁶. De asemenea, au fost luate măsuri represive împotriva socialiștilor, atât a celor radicali, adepți ai căii revoluționare, cât și a celor moderați. Presa socialistă și publicațiile sindicatelor au fost interzise⁶⁷. Aceste măsuri represive au avut efecte devastatoare asupra mișcării sindicaliste din România, care a avut nevoie de mai mulți ani pentru a-și reveni⁶⁸.

⁶² *Lege pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice*, „Monitorul Oficial”, nr. 279 din 19 decembrie 1924; *Codul General al României, Legi uzuale de unificare, 1922–1926 (vol. XI–XII)*, editat de C. Hamangiu, București, Edit. Librăriei „Universala”, 1927, p. 955–957.

⁶³ Nicolae Ghiulea, *Les organisations ouvrières en Roumanie*, „Revue Internationale du Travail”, tom IX, nr. 1, 1924, p. 44.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 44–45.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 45.

⁶⁶ Nicolae Jurcă, *Istoria social-democrației din România*, București, Edit. Științifică, 1994, p. 120; Nicolae Ghiulea, *op. cit.*, p. 45.

⁶⁷ Nicolae Ghiulea, *op. cit.*, p. 45.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 45.

Explicația pentru caracterul foarte violent al acțiunilor autorităților constă în teama că aceste greve constituiau un prim pas în direcția unei revoluții bolșevice⁶⁹. În această grilă interpretau evenimentele rapoartele Siguranței care relatau despre legăturile dintre grupările „maximaliștilor” din Partidul Socialist și Rusia bolșevică⁷⁰. Însă acțiunile represive ale autorităților nu au fost îndreptate doar împotriva socialiștilor maximaliști, ci și a celor moderați, care nu erau adepți ai revoluției. În epocă, socialiștii care respingeau calea revoluționară erau denumiți „minimaliști”, iar cei care o adoptaseră erau catalogați ca „maximaliști”⁷¹. Între socialiștii moderați arestați se numărau liderii Ilie Moscovici (reținut după greva generală din 1920, dar și în 1921), Emil Socor și Toma Dragu⁷².

Ca o ironie a sorții, profitând de starea generală de confuzie creată de acțiunile represive ale autorităților, gruparea „maximalistă” a dominat activitatea Consiliului General al Partidului Socialist din ianuarie-februarie 1921, când a fost planificat congresul partidului din mai 1921, în cadrul căruia s-a decis adeziunea la Comintern⁷³. Rezultatul congresului a împins liderii social-democrați să își continue activitatea în afara partidului, eliminând orice posibilă opoziție internă față de controlul Moscovei⁷⁴. La finalul adunării, cei care au votat pentru afiliere au fost arestați. Instituțiile represive ale statului urmăreau îndeaproape evoluțiile din cadrul partidului și aprobaseră desfășurarea congresului tocmai pentru a identifica mai ușor pe susținătorii afilierii⁷⁵.

Acțiunile de supraveghere și cele represive desfășurate în cadrul stării de asediu au vizat însă un spectru mai larg de activități ale mișcării socialiste și ale celei sindicale. Între anii 1920–1928 și 1933–1938, Siguranța a intimidat activitatea a numeroase sindicate care nu erau subordonate comuniștilor, interzicând întruniri, cenzurând publicații sau arestând inițiatori sau participanți la greve⁷⁶.

Acțiunile represive care au urmat grevei generale din octombrie 1920 au dus la destructurarea mișcării sindicale care devenise incomodă prin dimensiunile sale și la inițierea unui număr impresionant de greve în perioada 1918–1920. În plus, acțiunile coercitive ale autorităților din perioada 1919–1920 au slăbit mișcarea socialistă, care cunoscuse o creștere rapidă în mediul urban, devenind un competitor politic redutabil. Aceasta cuprindea în toamna anului 1919 (împreună cu grupările de orientare social-democrată din Transilvania și Banat) circa 150.000 de membri⁷⁷.

În cazul grevelor din februarie 1933, un rol important în mobilizarea muncitorilor afectați de efectele crizei economice l-a avut Comitetul Central de Acțiune creat în cadrul CFR de către comuniști în martie 1932. La Atelierele Grivița situația economică era

⁶⁹ Vezi Constantin Agetoianu, *op. cit.*, și Ion Gh. Duca, *Memorii*, vol. IV, București, Edit. Machiavelli, 1994.

⁷⁰ ACNSAS, Fond Documentar București, fila D. 10745, vol. III.

⁷¹ Catherine Arbabi-Bally, *op. cit.*, p. 47–48. Grupările moderate, formate în principal din adepții căii social-democrate, dominau în Transilvania și Bucovina, iar maximaliștii aveau poziții puternice în Vechiul Regat și mai ales în Basarabia.

⁷² Nicolae Jurcă, *op. cit.*

⁷³ *Ibidem*, p. 127, 145.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 30.

⁷⁵ Vezi Constantin Agetoianu, *op. cit.*

⁷⁶ Vezi ACNSAS, Fond Documentar București, fila D. 10745, vol. III, f. 111, 273.

⁷⁷ Nicolae Jurcă, *op. cit.*, p. 108.

agravată de corupția și administrația defectuoasă a fabricii. Comitetul Central de Acțiune a radicalizat și mobilizat muncitorii ceferiști, în rândul comuniștilor remarcându-se Constantin Doncea, numit în octombrie 1932 la conducerea sindicatului fabricii⁷⁸. Semnarea Planului de la Geneva în 25 ianuarie 1933, care presupunea noi reduceri salariale, a crescut nemulțumirile, situația economică a muncitorilor fiind deja foarte dificilă. Sindicatul comunist din fabrică a organizat greve demonstrative în 28 și 31 ianuarie 1933⁷⁹. Tergiversările guvernului au dus la o nouă grevă la 2 februarie 1933⁸⁰. Ca reacție la grevele de la Atelierele Grivița și de la Ploiești, la 4 februarie 1933, guvernul național-țărănist condus de Alexandru Vaida Voevod a obținut votarea de către Parlament a unei noi legi privind starea de asediu și în aceeași zi a decretat-o pentru o perioadă de șase luni în anumite regiuni din țară⁸¹. Arestarea liderilor comuniști ai sindicatului fabricii a dus la creșterea tensiunilor între greviști și autorități. Ca urmare, muncitorii au declanșat greva generală la 15 februarie 1933. Atitudinea inflexibilă a autorităților și duritatea extremă a acțiunii de evacuare forțată a fabricii Atelierele Grivița au făcut numeroase victime. Conform surselor oficiale s-au înregistrat decese la 7 muncitori și rănirea altor 44. Deși rolul comuniștilor în radicalizarea muncitorilor este de necontestat, discursul guvernului a scos în evidență doar acțiunile acestora, iar cauzele economice și sociale care au făcut ca muncitorii să sprijine greva au fost ignorate⁸².

Atât în cazul grevei generale din 1920, cât și cu ocazia celor de la Atelierele Grivița din 1933, acțiunile represive întreprinse în cadrul stării de asediu au fost legitimate de invocarea pericolului unei revoluții bolșevice sau al uneltirilor comuniste sub coordonarea Moscovei. Deși motivul invocat pentru instaurarea frecventă a stării de asediu a fost salvarea ordinii constituționale, utilizarea abuzivă a acestor mecanisme a fost una dintre cauzele crizei democrației interbelice. Recurgerea frecventă la starea de asediu s-a adăugat altor limite ale democrației interbelice, precum faptul că majoritatea alegerilor au fost dominate de abuzuri (problemă ilustrată pe larg de presa epocii), dar și prezența în cadrul Constituției din 1923 a unor atribuțiuni foarte largi acordate regelui, precum dreptul de veto sau cel de a emite regulamente în vederea aplicării legilor, ceea ce îi conferea un important ascendent față de executiv⁸³. În plus, continuarea practicii rotativei guvernamentale în perioada interbelică, în care regele era declanșatorul schimbărilor de guverne, accentua această caracteristică.

Abuzul de mecanisme al stării de asediu a furnizat argumente solide în favoarea criticilor democrației și a alimentat ascensiunea extremei drepte. Acțiunile represive desfășurate în cadrul stării de asediu au slăbit stânga democrată din România interbelică și au inhibat activitatea sindicală, creând un spațiu liber pentru afirmarea extremei drepte

⁷⁸ Elis Neagoe-Pleșa, *Gheorghe Gheorghiu-Dej și „procesul ceferiștilor” (1933-1934)* în vol. *Comuniștii înainte de comunism: procese și condamnări ale ilegalistilor din România*, ed. Adrian Cioroianu, București, Edit. Universității din București, 2014, p. 84.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 86.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 87.

⁸¹ ACNSAS, Fond Documentar București, D. 012724, vol. II, f. 94–95.

⁸² Elis Neagoe-Pleșa, *op. cit.*, p. 91.

⁸³ Cosmin Sebastian Cercel, *The Enemy Within: Criminal Law and Ideology in Interwar Romania* în *Fascism and Criminal Law History, Theory, Continuity*, ed. Stephen Skinner, Oxford, Hart Publishing 2015, p. 106.

în rândul muncitorilor. În acest sens, merită menționată poziția lui Corneliu Zelea Codreanu din perioada grevelor de la Atelierele Grivița, când a luat apărarea muncitorilor ceferiști, sau pe cea a tânărului lider legionar Mihail Stelescu, care explica starea economică dificilă a muncitorimii prin „exploatarea evreiască”⁸⁴.

Starea de asediu, banalizarea violenței politice și ascensiunea autoritarismului (1933–1938)

În decursul anilor 1930, tendința de permanentizare a stării de asediu devine un factor important al procesului de demantelare treptată a democrației și de instaurare a dictaturii de inspirație mussoliniană a lui Carol al II-lea. Nu întâmplător, Iuliu Maniu aprecia într-un discurs din noiembrie 1937 că România era deja o dictatură din cauza perpetuării stării de asediu⁸⁵. Perioada 1933–1938 ilustrează maniera în care puterile stării de necesitate se pot infiltra cu ușurință în practicile legale cotidiene ale unei democrații, iar presupusul lor caracter „temporar” devine doar „un instrument retoric” în discursul autorităților⁸⁶.

Prin logica funcționării lor, care scotea puterea executivă din chingile Constituției, mecanismele stării de asediu încurajau abuzurile. Cazul librarului arestat pentru că afișase o caricatură, prezentat de noi în introducerea studiului, este unul dintre multele exemple mediatizate de presa interbelică. La nivelul capilarității lor, mecanismele stării de asediu lăsau la latitudinea unui ofițer care activa la nivel local deciziile privind cenzura întrunirilor sau a publicațiilor. Un articol din „Universul”, apărut în contextul decretării stării de asediu în Basarabia după revolta de la Tatar-Bunar din septembrie 1924, intitulat „Censura în Basarabia. O procedare scandaloasă”, ilustrează foarte bine faptul că mecanismele stării de asediu deschideau o cutie a Pandorei. Autorul relatează cum un articol privind starea de asediu dintr-un număr anterior „a fost cenzurat, tăindu-se în întregime amănunțele exacte asupra incidentelor de la Tatar-Bunar” din cauza unor „cenzori puțini inteligenți”⁸⁷. Neînțelegând textul într-un context mai larg, cenzorii respectivi au tăiat un articol dintr-o campanie pro-guvernamentală a ziarului care susținea de fapt utilizarea stării de asediu de către autorități. Starea de asediu dezlănțuia arbitriul dincolo de limitele controlabile de către guvern.

Deși extrema dreaptă a fost sursa principală a violențelor politice din România interbelică, instituțiile represive au fost mai tolerante cu acestea decât cu actele de violență venite dinspre extrema stângă. Primii se bucurau de simpatia mai mult sau mai puțin fățișă a unor cercuri din armată, poliție sau justiție⁸⁸. Etosul naționalismului și anti-

⁸⁴ Valentin Săndulescu, *Fascism and its Quest for the „New Man”: The Case of the Romanian Legionary Movement*, „Studia Hebraica”, nr. 4, 2004, p. 358–359.

⁸⁵ Iuliu Maniu în *fața istoriei*, coord. Gabriel Țepelea, Nicolae Paraschiv, București, Direcția Departamentelor de Studii, Doctrine, Programe a PNȚCD, s.a., p. 140–156.

⁸⁶ Mark Neocleous, *Critique of Security*, ed. cit., p. 67.

⁸⁷ *Censura în Basarabia. O procedare scandaloasă*, „Universul”, an XLII, nr. 222, 29 septembrie 1924, p.1.

⁸⁸ În acest context trebuie înțeles și momentul achitării lui Corneliu Zelea Codreanu din mai 1925 pentru asasinarea prefectului poliției din Iași, Constantin Manciu.

comunismul extremei drepte, ambele împărtășite și de cadrele instituțiilor de forță, explică în parte această atitudine. În opinia lui Cosmin Sebastian Cercel, chiar apariția Mișcării Legionare poate fi percepută „ca o excrescență” a mecanismelor stării de excepție, deoarece Legiunea nu doar că avea un caracter „paramilitar”, dar se considera „un agent acționând în favoarea legii” [a ordinii publice]⁸⁹. În sprijinul acestei interpretări poate fi menționată poziția lui Corneliu Zelea Codreanu din cartea sa *Pentru legionari* conform căruia autoritățile nu au reacționat cu suficientă vigoare față de pericolul comunist la începutul anilor 1920⁹⁰.

Doar după asasinarea primului ministru I.G. Duca în decembrie 1933, Legiunea a devenit o țintă principală a mecanismelor stării de asediu. Chiar și în anii 1930, deși legionarii reprezentau un pericol mult mai mare pentru ordinea publică decât comuniștii, ultimii erau principala categorie de persoane condamnate pentru crime politice de către curțile militare. Din 1933 până în 1937, 1107 de comuniști au fost condamnați de tribunalele militare pentru crime politice, însă numai 81 de membri ai Legiunii⁹¹.

Utilizarea pe scară largă a violenței statului eliberată de decretarea stării de asediu, acompaniată de atitudinea tolerantă a autorităților privind violența politică a grupărilor de extremă dreapta, a declanșat un cerc vicios. Asasinarea de către legionari a prim-miniștrilor I.G. Duca în decembrie 1933 și Armand Călinescu în septembrie 1939 reprezintă de fapt simptomele unei banalizări a violenței politice în România interbelică. Asemeni utilizării abuzive a mecanismelor stării de asediu, nici explozia violenței politice nu a fost specifică în epocă doar României. Asasinarea ministrului de externe al Republicii de la Weimar, Walther Rathenau, de către membri ai extremei drepte în iunie 1922, sau a cancelarului Austriei Engelbert Dollfuss, de către naziști în iulie 1934 sunt doar câteva exemple dintr-o perioadă în care Europa a fost marcată de fenomenul violenței politice.

Banalizarea violenței politice, fie exercitată de stat în stare de asediu, fie de membri ai grupărilor extremiste, a acționat ca un alt factor al demantelării treptate a democrației românești în decursul anilor 1930. Mecanismele stării de asediu au devenit un vehicul prin care Carol al II-lea pregătește terenul și instaurează dictatura regală. În acest sens, importanța decretului-lege nr. 856 din 11 februarie 1938 prin care s-a proclamat starea de asediu pe termen nelimitat a beneficiat de o atenție redusă din partea istoriografiei române⁹². Acest decret reprezintă, alături de Constituția din 1938, unul dintre fundamentele noii dictaturi. De fapt, dictaturile de extremă dreapta care s-au succedat în România din 1938 până în 1944 au recurs intens la mecanismele stării de asediu pentru consolidarea și funcționarea lor, constituind o componentă cheie a „statului prerogativ”⁹³.

⁸⁹ Cosmin Sebastian Cercel, *The „Right” Side of the Law ...*, p. 231.

⁹⁰ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, Sibiu, Edit. Totul pentru Țară, 1936.

⁹¹ Petrache Zidaru, *Tribunalele militare. Un secol și jumătate de jurisprudență (1852–2000)*, București, Universul Juridic, 2006, p. 342–344.

⁹² Corneliu Pintilescu, *op. cit.*, p. 211–212.

⁹³ Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, ed. cit.

Concluzii

La începutul acestui studiu am adus în discuție cercetările lui Mark Neocleous, care oferă conceptualizări utile pentru înțelegerea rolului stării de asediu în criza democrației românești interbelice. După cum observa teoreticianul britanic, una dintre problemele structurale ale democrațiilor moderne este „că preocuparea pentru securitate lasă liberalismul fără nicio apărare împotriva autoritarismului și limitării libertății, atât timp cât acestea se fac în numele securității”⁹⁴. Confruntată cu pericole interne și externe reale, combinate cu o instabilitate economică și socială, cu tensiuni tipice unui stat care a inclus recent în componența sa numeroase minorități etnice, elita politică interbelică a dezvoltat o narativă obsesivă privind comploturi care vizau schimbarea ordinii constituționale sau dezmembrarea României Mari. Anxietățile acestei elite, unele avându-și originea în perioada extrem de tulbură a anilor 1917–1919, au deschis calea către fetișizarea siguranței interne și externe a statului. Discursurile care prezentau de o manieră hiperbolică anumite pericole (care în anumite perioade au fost totuși reale) au funcționat ca o strategie discursivă legitimatoare. Deși uneori cei care au proclamat starea de asediu au crezut în pericolele invocate (este cazul utilizării stării de asediu în perioada 1918–1920, sub impactul Revoluției din Octombrie 1917), în alte situații, precum cele din perioada 1933–1938, decretarea sau prelungirea stării de asediu devine un instrument pentru instaurarea graduală a dictaturii.

Prezentată ca un instrument de salvare a ordinii constituționale, starea de asediu devine, în mod paradoxal, acel punct vulnerabil care permite tocmai distrugerea sa. România interbelică și Germania Republicii de la Weimar sunt exemple foarte utile pentru analiza manierei în care se întărează o dictatură prin intermediul acestei vulnerabilități. Atât Hitler, cât și Carol al II-lea au instrumentalizat puterile stării de necesitate pentru a anihila democrația cu propriile ei arme. Ambele cazuri ilustrează existența în cultura politică liberală a unei componente autoritariste, cu potențial de expansiune atunci când fetișizarea securității duce la primatul argumentului „necesității”, după cum remarca Neocleous. Sub această logică, cetățenii acceptă mai ușor limitarea sau anularea drepturilor cetățenești, fapt care poate deschide, în anumite contexte, calea spre dictatură. Nu întâmplător, logica „necesității” este una dintre sursele principale ale legitimității dictaturilor care s-au succedat în România perioadei 1938–1944. Criza democrației românești interbelice măcinată de corupție, de atacurile extremei drepte, precum și de banalizarea violenței politice, a creat condițiile perfecte pentru acceptarea de către societate a dictaturii. Această logică a „necesității” a fost accentuată de dezmembrarea României Mari și de război, devenind un factor cheie în procesul instalării și funcționării dictaturii lui Ion Antonescu. Din acest punct de vedere, dacă Giorgio Agamben susținea că „dintr-o perspectivă juridică întreaga perioadă a Germaniei naziste poate fi considerată o stare de excepție care a durat 12 ani”⁹⁵, și despre perioada celor trei dictaturi de extremă dreapta (1938–1944) din România se poate spune că a stat sub semnul stării de asediu și al logicii „necesității”.

⁹⁴ Mark Neocleous, *Critique of Security*, ed. cit., p. 32.

⁹⁵ Giorgio Agamben, *State of exception*, ed. cit., p. 2.